

Etik Eğitim Hakkı

Dünyadaki Uygulamalar ve Yasal Dayanaklar

Eğitimde Hayvan Kullanımı

Yüzyıllar boyunca hayvanlar eğitim amacı ile kullanılmıştır. Diseksiyon pratiğinin eğitime özellikle on ikinci ve on üçüncü yüzyıllarda tıbbî olarak girdiği, insanların anatomik ve fizyolojik yapısını daha iyi anlamak için sadece ölüme mahkûm olan suçluların bedenlerinin değil, çok sayıda hayvan türünün de bu uygulamalara dahil edildiği bilinmektedir.

Eğitim alanında hayvanlar; fizyolojik-psikolojik olayların incelenmesi, enfeksiyon gelişimi, konak direnci, ilaç etkileri ve bunun gibi çalışmalar için canlı olarak veya anatomi-patoloji çalışmaları için ölü olarak, bunların dışında, cerrahi uygulama ve becerilerin geliştirilmesi için ise canlı veya ölü olarak kullanılmaktadırlar. Bazı çalışmalarda ise hayvanların direkt olarak öldürülmesi söz konusu olabilmektedir.

Öğrencilerin, bu çalışmalara gözlemci olarak veya uygulama yaparak katılmaları istenmektedir. Bu "can alıcı" etkinliklere dahil olmak zorunda bırakılan öğrencilerin psikolojik olarak zarar görme ihtimali göz önünde bulundurulduğunda, kurbanların ya da mağdurların sadece hayvanlar değil aynı zamanda öğrenciler de olduğunu söylemek mümkündür.

Eğitimin, sahip olması gereken bir diğer temel yönü burada rol oynar:

öğrencinin doğruluk ve onuruna saygı.

Öğrencilerin çoğu, gelecekteki kariyerlerinde hayvanlara zarar veren çalışmalar içinde olmayacak olmalarına rağmen, eğitim sürecinde bu tür uygulamalara teşvik edilmekte veya zorlanmaktadırlar. Gelecekte toplumla etkileşime girecek profesyonellerin etik kaygılarının görmezden gelinmesi ise sorunun bir diğer boyutudur. Bu duyarsızlaştırma süreci, öğrencileri hayvanlara karşı ve buna ek olarak, diğer insanlara karşı daha duygusuz yapabilir. Bu süreç, acı çekmenin aşinalıktan dolayı azalması olarak yorumlanabilir.

Öğrenciler, profesyonel düzeyde bile, bu şartlar altında zarar vermeye veya öldürmeye zorlandıklarında insan dışı canlıların yaşamına duyarlılıklarını kaybederler. İnsan çalışmalarından, birçok insanın, ahlaki açıdan sakıncalı bulduğu bir şeyi yapması istendiğinde bile, otorite figürlerine itaat eğiliminde olduğunu biliyoruz.

NEDİM BÜYÜKMIHÇI

Etik Eğitim Hakkı

Tıp eğitiminde hayvanların kullanımına dair itirazların birden çok sebebi olabilmektedir: bu hayvanların sınıfa gelmesi öncesindeki süreç, eğitimde kullanılmaları esnasında yaşananlar, uygulamaya katılma ve tekrar etme zorunluluğu, uygulama sonrası hayvanın yaşamına devam edip etmeyeceği ya da nasıl devam edebileceğine dair kaygılar.

Etik ya da dini sebeplerle hayvanların kullanıldığı derslere devam etmeyi ya da bu derslerdeki hayvan kullanılan uygulamalara katılmayı reddeden öğrencilerin eğitim sürecinde sıkıntı yaşadığı ya da akademik personel/okul yönetimi tarafından baskı uygulandığına dair örnekler mevcuttur.

Yurt dışında, buna dair açılmış davaları da görmekteyiz:

1993 yılında Colorado Üniversitesi'nde bir tıp öğrencisi, anestezi altındaki köpeklerde laboratuvar çalışmasını reddedip dersten başarısız olmuş ve başka üniversiteye nakil olmaya mecbur bırakıldığından dolayı dava açmış, dava sonucunda üniversiteden tazminat kazanmıştır.

Aynı yıl Kanada'da Victoria Üniversitesi'nde bir biyoloji öğrencisi, öldürüp parçalarını incelemesi istenen deniz yumuşakçasını okyanusa geri bırakarak, yayınlanmış anatomik illüstrasyonlarla bir rapor yazmış ve intihal ile suçlanarak dersten başarısız sayılmıştı. Senato, intihal suçlamasını düşürse de dersten aldığı not düzeltilmedi.

Bazı üniversiteler, öğrencilerin etik değerlerini ve bunların çeşitliliğini tanıyarak, derse katılım ve öğrenme etkinlikleri esnasında bu değerlerden ödün vermemeleri ve hayvan kullanımı içeren uygulamalara katılma ya da izleme konusunda vicdanlarıyla çatışacak durumlarda onlara kolaylık sağlanması için çeşitli çözümler üretme yoluna gitmiştir. Harvard, Stanford, Yale ve Columbia Üniversiteleri gibi birçok tıp fakültesi, bir zamanlar eğitim için kullanılan hayvan laboratuvarlarını kapatmıştır.

İngiliz biyolog ve etolojist Jonathan Balcombe'ye göre hayvan diseksiyonu konusunda sınıfın sadece %3-5'i itiraz etse de aslında itiraz yaklaşık %70 oranındadır ancak öğrenci bundan öğretmene bahsedememektedir ve bunun sebebi de etik kaygılara kapalı bir atmosferi teşvik eden öğretmen ve idarecilerdir.

Balcombe konuyla ilgili makalesinde, öğrencilerin diseksiyonla ilgili görüşlerini ölçen çeşitli makalelerden de bahseder ve bu anketlerin sonuçlarının tamamında, öğrencilerin çoğunluğu bu çalışmaları etik bulmamakta ve hayvan yerine alternatif seçeneklerin olduğu durumlarda alternatifleri tercih edeceklerini söylemektedirler.

Tıp eğitiminde canlı hayvanların yerine kullanılacak alternatifler mevcuttur:

- Bilgisayar simülasyonları
- Eğitim amaçlı hazırlanmış videolar
- Plastik örnek, maket ve mankenler
- Diyagramlar
- Bağışlanmış kadvralar

Dersten geçememe, notlarının düşmesi, akranları önünde aşağılanma-alay edilme, kariyer tercihini değiştirmeye zorlanma gibi ihtimallerin yarattığı kaygılardan ötürü hayvan kullanmama tercihini belirtmeye çekinen öğrenciler için bir diğer sıkıntı sebebi ise kullanılacak alternatif yöntemler hakkında yeterli bilgisinin olmamasıdır.

Buradaki en önemli nokta, öğrenciye tanınacak alternatif yöntemleri seçme hakkının doğru anlaşılmasıdır: herhangi bir sebeple hayvan üzerinde çalışmayı reddeden öğrenciye kesim yapmaktan muaf olarak uygulamayı izleme seçeneğini sunmak, kabul edilebilir bir alternatif değildir.

Eğitim kurumlarının öğrenciye tanıdığı ret hakkının sınırlarını net şekilde belirleyerek bunu yazılı bir politika haline getirmeleri şarttır. Balcombe'ye göre: *"İyi niyetli bir diseksiyon alternatifi, okul tarafından diseksiyon amacıyla elde edilen hayvanlarla doğrudan veya dolaylı olarak hiçbir teması içermeyen bir alternatiftir."*

Ülkemizde yeni yeni yaygınlaşmaya başlayan bu yöntemler, Avrupa ve ABD'deki bazı eğitim kurumları ve 3R prensiplerini benimseyen topluluklar tarafından oluşturulan veri bankaları aracılığıyla yaygınlaştırılmaya çalışılmaktadır.

InterNICHE (İnsancıl Eğitim İçin Uluslararası Ağ) ve benzeri örgütler, etik eğitim hakkının kullanımı ve eğitim kurumlarında canlı hayvan veya ölü hayvan dokuları içermeyen alternatif öğretim metotları konusunda yol gösterici destek programları yürütmektedirler. Bu adreste, disiplinlere göre ayrılmış alternatif öğretim materyalleri hakkında bilgiler görülebilir:

<http://new.interniche.org/en/loansystem/contents>

Dünyada Etik Eğitim Hakkı

Almanya

Almanya'da etik eğitim hakkı*, 2002 yılından beri gündeme gelmektedir. Bu gelişmenin arkasında Alman anayasasında ve Avrupa Birliği'nde yapılan hukuki değişiklikler yatmaktadır:

- ✓ 2002 yılında hayvanların sağlıklı yaşam hakkı anayasanın 20. maddesi olarak anayasaya girdiğinden beri, hayvanların sağlıklı yaşam hakkı insanların hakları gibi bir anayasal hak olarak yorumlanmaktadır. Kısacası, hayvanların sağlıklı yaşam hakkı, insanların diğer haklarıyla eşit olarak değerlendirilmektedir.
- ✓ AB'nin 2010/63/EU sayılı direktifine uyum çerçevesinde yasalaştırılan Hayvanları Koruma Kanunu'nun 10. maddesinin 1. fıkrası, hayvanlar üzerinde tıbbi veya bilimsel amaçla deneylerin yapılmasına sadece aynı amaca ulaşmak için alternatif bir yöntem uygulanamayacağı zaman izin vermektedir.

Almanya'da SATIS (Yüksek Öğretimde Hayvan Kullanımına Karşı Öğrenci Platformu) hayvanların eğitim amaçlı kullanımına karşı çıkmakta ve etik eğitim hakkı başvurularında öğrencilere yardımcı olmaktadır. SATIS'in yaptığı araştırmaya göre aşağıdaki üniversiteler hayvansız eğitim seçeneği sunmaktadırlar:

- Bochum Fac. Medicine
- Bonn B.Sc. Applied Biology
- Frankfurt Fac. Medicine
- Gelsenkirchen B.Sc. Molecular
- Hannover Fac. Medicine
- Kaiserslautern B.Sc. Applied Life Science
- Kiel Fac. Medicine
- Kleve B.Sc. Bioscience and Health
- Lüneburg B.Sc. Environmental Science
- Marburg Fac. Medicine
- Münster Fac. Medicine
- Witten/Herdecke Fac. Medicine

Aynı araştırmaya göre, aşağıdaki üniversiteler öğrencilere etik eğitim hakkı sunmaktadırlar.

- Berlin Charite Fac. Medicine
- Heidelberg Fac. Medicine
- Vechta B.Ed. Biology
- Würzburg B.Sc. Biology

* Bu metinlerde, öğrencilerin etik, dini veya kültürel sebeplerle okullarındaki hayvanlara zarar veren etkinliklere katılmayı reddetme hakkını ifade etmek üzere *vicdani ret* terimi kullanılmaktadır.

İtalya

12 Ekim 1993'te İtalyan Parlamentosu 413 sayılı ve "Hayvan Deneylerine Vicdani Ret Hakkındaki Kurallar" isimli kanunla hayvanların kullanıldığı deneylere vicdani ret hakkı kanunlaştırılmıştır. Kanun, akademik fakülteler de dahil olmak üzere, kamu ve özel İtalyan kurumlarının, hayvan ve hayvanlarla ilgili bilimsel veya eğitsel faaliyetlere karşı vicdani ret hakkını tam olarak bilgilendirmekle yükümlü olduklarını belirtmektedir.

Madde 1: Bu kanunun temeli vatandaşların, İnsan Hakları Bildirgesi'nde de belirtilen vicdani, fikri ve dini özgürlüklerine dayanmaktadır.

Madde 2: Bu kanun bütün doktorları, araştırmacıları, sağlık personelinin ve teknisyenlerini, eczacıları ve üniversite öğrencilerini kapsamaktadır.

Madde 3: Bu kanun çerçevesinde, öğrenciler, vicdani ret haklarını etkinliğin ya da dersin herhangi bir aşamasında gerekli prosedürler doğrultusunda kullanabilirler.

Madde 4:

Fıkra 1: Hiç kimse vicdani ret hakkını kullandığı gerekçesiyle cezalandırılmaz, kötü duruma düşürülemez.

Fıkra 2: Hiç kimse vicdani ret hakkını kullanan birisini desteklediği gerekçesiyle cezalandırılmaz, kötü duruma düşürülemez.

Fıkra 3: Ayrıca üniversiteler:

Hayvan deneylerini içeren laboratuvar çalışmalarını isteğe dayalı yapmalıdırlar,

Akademik yıl başlamadan önce, hayvan deneyini içeren etkinliklere ve sınavlara alternatifler geliştirerek bunları alternatif metotları belirtmelidirler.

İtalya'da 1977'de kurulan, Eurogroup for Animals, European Coalition to End Animal Experiments, Fur Free Alliance ve ENDCApTivity üyesi olan LAV adlı örgüt, 1993'ten beri öğrencilere ve araştırmacılara verilen hayvan deneylerini vicdani ret hakkının garantilenmesinde aktif rol oynamıştır. İtalya, dünyada bu hakkı yasal metinlerle destekleyerek tanıyan tek ülkedir.

Amerika Birleşik Devletleri

ABD'de vicdani ret yasaları üniversite öncesi eğitime yöneliktir. Ancak üniversitelerin kendi yönetmeliklerinde öğrencilerin vicdani ret haklarını düzenleyen hükümler yer almaktadır. Üniversite öncesi eğitimi kapsayan yasal uygulamalardan olan Diseksiyon Seçim Yasaları (Dissection Choice Laws), öğrencilerin hayvanlara zarar veren herhangi bir sınıf etkinliğine katılmayı reddetme haklarını güvence altına alır.

Bu sayede öğrenciler herhangi bir cezaya maruz kalmadan hayvansız uygulama alternatiflerini seçebilirler veya alternatifin bulunmadığı durumlarda etkinliğe katılmamayı tercih edebilirler. Ayrıca bu yasalar genellikle okulların, öğrenci ve ailelerini derslerde hayvanlara zarar veren etkinlikler yapılacağına dair uyarmalarını da gerektirir. 18 eyalette Diseksiyon Seçim Yasası bulunmaktadır. Buna ek olarak, altı diğer eyalette de öğrencilerin, aile izniyle, istedikleri etkinlikten muaf tutulma hakları vardır.

Üniversite öğrencileri, Cornell, Hofstra, Sarah Lawrence, Illinois Champaign-Urbana, Virginia Commonwealth Üniversiteleri yönetmeliklerine vicdani ret hakkını dahil etmişlerdir.

Avustralya

Wollongong Üniversitesi'nin "Ders Konularında Hayvan Ve Hayvan Ürünleri Kullanımının Etik Veya Dini Olarak Reddi Politikası"nda, sadece canlı ya da ölü hayvan değil, hayvan dokuları üzerinde yapılacak çalışmalar da ret hakkı kapsamına alınmıştır ve üniversitenin, öğrencilerin çeşitli değerlerini tanıma amacına bağlı olarak seçtikleri bölümleri etik değerlerinden ödün vermeden tamamlamalarını sağlamayı hedeflediği belirtilir.

Griffith Üniversitesi "Hayvanların veya Hayvansal Ürünlerin Eğitimde Kullanımını Vicdani Ret ve Değerlendirme Politikası", öğrencilere vicdani olarak reddedecekleri durumları belirleyerek, ders organizatörü ile alternatif düzenlemeler yapılması için görüşme ve taleplerinin sonucunda tatmin olmamaları durumunda şikâyet hakkı tanır.

Melbourne Üniversitesi ise, öğrencileri alternatif düzenlemelerin yapılabildiği aktivitelerden muaf tutma seçeneği sunar ve öğrencinin iddiasının vicdani ret oluşturup oluşturmadığı ve buna uygun alternatif öğretim, uygulama veya değerlendirme düzenlemeleri yapılıp yapılamayacağına belirlenmesi sorumluluğunu da ilgili konu koordinatörlerine verir.

Fransa

Fransa'da hayvan deneylerinde vicdani ret uygulamasını yasallaştırmak için 10 Mart 2017 (N° 4584) tarihinde bir kanun teklifi sunulmuş ve halen ekonomi komisyonunda değerlendirilmektedir. Kanun teklifinin temeli Uluslararası İnsan Hakları Bildirgesi'ne dayanmaktadır. Bu bildirgeye göre her insanın vicdani özgürlük hakkı vardır. Bu özgürlüğün kişiler tarafından uygulanabilmesi için hayvan deneylerine katılmayı reddetme özgürlüğü önem taşımaktadır. Kanunda vicdani ret özgürlüğünün bütün hayvan deneyi ile uğraşan öğrenci ve çalışanlara verilmesi önerilmiştir.

Brezilya

1979 tarihli Federal Kanun hayvanların üzerinde deney yapılmasını bütün üniversite öncesi okullarda ve 18 yaşının altında bireylerin bulunduğu ortamlarda yasaklamaktadır. Ayrıca 1998'de çıkarılan Çevre Suçları Kanunu, alternatif metotların bulunduğu durumlarda, bilimsel ve eğitimsel amaçlarda da hayvanlar üstünde deney yapmayı suç saymaktadır.

Kanada

Üniversite öncesi eğitimde hayvan kullanımını denetleyen kuruluş olan Bölgesel Okullar Kurulu 3R prensibini benimsemektedir. 3 R prensibi ile alternatif metotların bulunduğu hallerde, hayvanların kullanıldığı deneyler yerine, alternatiflerin tercih edilmesi zorunlu kılınmıştır.

Şu bölgelerde, öğrencilere etik eğitim hakkı sunan politikalar oluşturulmuş ve öğrencilerin bu hakkı kullanması durumunda alternatif metot seçme imkanı tanınmaktadır:

- Burnaby
- Kelowna
- Vancouver
- Abbotsford
- West Vancouver
- North Shore
- Toronto
- Ontario
- South Shore, Nova Scotia

Türkiye'de Etik Eğitim Hakkı İçin Yasal Dayanaklar

Etik eğitim hakkı, birçok ülkede vicdani ret kavramı ile ifade edilmektedir. Bu nedenle de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 9. maddesinde yer alan "Din ve Vicdan Özgürlüğü Hakkı" başlığı altında uluslararası düzlemde korunmaktadır. Bu madde hükmü ile kişilerin etik, dinî veya felsefi inançları sebebiyle bazı yükümlülüklerden muaf tutulması güvence altına alınmıştır. Başvurucuların güvence altına alınmış din ve vicdan özgürlüğü hakları engellenirken, kişilerin eğitim haklarının engellenmesi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne ek 1 No'lu Protokolün 2. maddesinde düzenlenen "eğitim hakkı"na ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 14. Maddesinde yer alan "Ayrımcılık Yasağı"na aykırılık teşkil etmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti bu sözleşmeye taraftır ve Anayasamızın 90. Maddesi "Usulüne göre yürürlüğe konulmuş Milletlerarası Antlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır." hükmü ile ulusal mevzuatın Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne uygun olması gerektiğini düzenlemiştir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ise bireysel başvuruları kabul ederek taraf devletlerin sözleşmeye uygun davranıp davranmadığını denetlerken, ihlâl edilen hak tespiti yaptığında devletlerin bireylere tazminat ödemesi ve ulusal mevzuatlarını değiştirmesi yönünde karar verir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvuru yapılabilmesi için; öncelikle iç hukuk yolları olarak tanımlanan ulusal mevzuatta düzenlenen yargı süreçleri tamamlanmalıdır.

İç hukuk yollarının en üst merci ise Anayasa Mahkemesi olup, etik eğitim hakkı talebinin Anayasa'nın 10. Maddesi "kanun önünde eşitlik", 17. Maddesi "kişinin dokunulmazlığı, maddi ve manevi varlığı", 24. Madde "din ve vicdan hürriyeti", 25. Madde "düşünce ve kanaat hürriyeti", 43. Madde "eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi" hükümleri açısından incelenecektir. Etik ve felsefi inançları sebebiyle haklarının korunmasını isteyen bireylerin başvuruları hem AİHM tarafından hem de Anayasa Mahkemesi tarafından haklı bulunmuştur.

KATKIDA BULUNANLAR:

Arş.Gör.Necdet Umut Orcan
Paksoy Ortak Avukat Bürosu

DENEYE HAYIR DERNEĞİ

Deneye Hayır Derneği, hayvanlar üzerinde yapılan deneylere alternatif bilimsel yöntemlerin kullanılarak hayvan kullanımının son bulması için her türlü sivil toplum ve savunuculuk faaliyetinde bulunmak, toplumu hayvan deneyleri konusunda bilgilendirmek ve deneylerde kullanılan hayvanlar ile haklarını korumak amacı ile kurulmuştur.

Deneye Hayır Derneği, Uluslararası İnsancıl Eğitim Ağı (InterNICHE) partner organizasyonudur.

Bu bilgilendirici broşürde , uluslararası mevzuatta yer alan bazı maddelerin çevirileri tarafımızca sadeleştirilmiştir.

İçerikte bir değişiklik yapmamak suretiyle, kitapçığın kişisel kullanım amacıyla basılıp çoğaltılmasında herhangi bir sakınca veya bunun için izin alınmasına gerek yoktur.

Ayrıntılı bilgi için Etik Eğitim Hakkı web sitemiz <https://www.deneyehayir.org/eeh> ziyaret edilebilir.

<https://www.deneyehayir.org>

<https://www.deneysiz.org>

info@deneyehayir.org

DENEYE HAYIR DERNEĞİ, KASIM 2019